

18. ASIRDA YAZILMIŞ MÜNŞİYÂNE/ÜSLÛB-I ÂLÎ NESİR VE MENSUR MUAMMÂ ÖRNEĞİ BİR ESER: ŞEFİK-NÂME*

Özet: 1703 yılında bir padişahın hal'i, bir şeyhülislâmın katli ve pek çok devlet adamının azli ile sonuçlanan Edirne Vak'ası'nın anlatıldığı Şefik-nâme isimli eser, Şefik Mehmed tarafından kaleme alınmıştır. Hakkında birkaç kaynakta bilgi bulunan Şefik Mehmed, İstanbulda doğmuş, vak'a-nüvislik, kâtiplik ve küçük evkaf muhasebeciliği gibi görevlerde bulunmuştur. Şefik Mehmed'in Edirne Vak'asını muğlak ve sanatlı bir üslûpla anlattığı eseri Şefik-nâme, 9 bölüm olarak tertip edilmiştir. Her bölümde Edirne Vak'ası'nın bir merhalesi anlatılırken, herkesin anlamaması için müphem ve muammalı bir üslûp kullanılmıştır. Bu yazıda kısaca Şefik Mehmed'in hayatından ve Şefik-nâme'nin muhteva, dil ve üslûbundan bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şefik-nâme, nesir, Şefik-Mehmed, Edirne Vak'ası

IT IS WRITTEN in THE 18th CENTRUY REDUNDANT PROSE AND AN EXAMPLE of PROSE PUZZLER BOOK: SHAFİK-NÂME

Abstract: Shafik-nâme written by Shafik Mehmed tells Edirne Vak'ası. A sultan abdicated, a sheikhulislam to be killed and many statesmen to be dismissed on Edirne Vak'ası. Several sources with information about Shafik Mehmed was born in Istanbul. He was chronicler and clerk. Shafik-nâme wrote Edirne Vak'ası redundant and artful in a language. This book is composed of an introduction and nine parts. Each chapter explains stages of Edirne Vak'ası. This article explains biography of Shafik Mehmed and language and manner of Shafik-nâme.

Key Words: Shafik-nâme, prose, Shafik Mehmed, Edirne Vak'ası

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

* Bu yazı, IV. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda (Abdülkerim Abdülkadiroğlu Hatırasına 2009 Kayseri) sunulan tebliğin genişletilmiş hâlidir.

Giriş:

1703 yılında bir padişahın hal'i, bir şeyhülişlâmın katli ve pek çok devlet adamının azli ile sonuçlanan Edirne Vak'ası'nın anlatıldığı, şefik-nâme adıyla şöhret bulan eser, dönemin vak'anüvislerinden Masraf-zâde şefik Mehmed tarafından kaleme alınmıştır. Ulaşabildiğimiz biyografik kaynakların sadece birkaçında, şefik Mehmed hakkında bilgi bulunmaktadır:

Sâlim tezkiresinde, şefik Mehmed'in hayatına dâir; İştanbullu olduğu, şiir ve inşâda eşsiz olduğu, vezirlere kâtiplik yaptığı, dîvân-ı hümâyûnda bazı mertebelerde bulunduğu ve küçük evkaf muhasebecisi olduktan sonra H.1120/M.1709'da vefat ettiği kayıtlıdır. Sâlim, onun kalemiyle ilgili şunları söyler: Üslûbu hayalci ve pervâsız, fikri ince, zihni açık ve idrâki hayırlıdır. İşfânının derecesi şefik-nâme adlı eserinden bellidir ve onun zâtının hususiyetlerine, kaleme aldığı sözleri bir delildir ki erbâb-ı kemâl bunu anlar.

“Nâm-ı ser-âmedleri Mehmed'dir İstanbul şehryârlarından mâlik-i hüsn ü edâ ve mâhir-i ři'r ü inřâ bir zât-ı bî-hemtâ olmağıla vüzerâ-yı kirâma dîvân kâtibi ve Devlet-i 'Aliyye'de menâşib-ı dîvâniyyenuñ nâ'il-i ba'z-ı merâtibi olup küçük evkâf muhâsebecisi olduğdan řoñra biñ yüz yigirmi sâlinde rahmet-i Rahmân'a intikâl eyledi edâsı muhayyil ü bîbâk ve fikri dağık zihn-i nâkâdı çâlâk bir zât-ı hüceste-idrâk idi derece-yi 'ırfânı şefik-nâme nâm mecmû'asından 'ayân ve hayıyyet-i zâtına anda keşide-yi silk ü süşür olan güftârı delil ü bürhân olmağ erbâb-ı kemâle püşide vü nihân degildir.”(Tezkire-yi Sâlim, 979, v. 141)

şakâyık-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri'nde, şefik Mehmed'in Masraf-zâde lakabıyla bilindiği, Dîvân-ı Hümâyûn kâtiplerinden iken sonra bazı vezirlere kâtip olduğu, vakâyî-nüvisliği sebebiyle Sadrâzam Ali Paşa'ya intisap ettiği ve küçük evkaf muhasebeciliği yaptığı, H.1127/M.1715'te vefat ettiği kayıtlıdır.

“Mařraf-zâde dimegile şöhret-dâde Mehmed Efendidür Dîvân-ı Hümâyûn kâtiblerinden iken ba'zı vüzerâyâ dîvân efendisi olmuşıdı veķâyî-nüvisliği sebebiyle řadr-ı a'zam-ı sâbık Dâmâd-ı şehryârî 'Alî Paşa şazretlerine intisâb eyleyüp küçük evkâf muhâsebeciliği ile kâm-yâb olduğdan řoñra biñ yüz yigirmi yidi târihinde fevt oldı.”(Özcan, 1994: 466-467)

Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi kitaplığı 3683 numarada kayıtlı bir şefik-nâme nüshasının ön zahriyesinde şefik Mehmed'le ilgili řu bilgilere rastlamaktayız: *“Veysi merhûm siyer-i şerif şâhibi başkadır. şefik merhûm Dîvân-ı Hümâyûn kalemi kâtiblerinden hâcegândandır devr-i Muřtafâvi ve şaltanat-ı Ađmedî'de müştağdemîn-i devletden sihr-âferîn bir münşidür ya'nî vaşşâf-ı Rûm'dur biñ yüz on beř târihinde şişman sultân Muřtafâ'nın hal'i ve Edirne'de Sultân Ađmed'in cülûsı vaķ'asını kaleme almışdur.”*

Bu notta şefik Mehmed'in özellikle çok iyi bir münşî olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu notu düşen kişi, şefik Mehmed'i inşâda Veysi ile kıyaslasa da onunla aynı seviyede olmadığını, fakat şefik Mehmed'in de sihir yaratan bir münşî olduğunu vurgulamıştır.

Bursalı Mehmed Tâhir, şefik Mehmed'in devlet görevlerinde bulunduğunu şefik-nâme adlı bir eser yazdığını ve bu eserini, Nergisî tarzında hatta Nergisî'den daha muğlak bir üslupta telif ettiğini, şefik Mehmed'in, Edirne Vak'ası'nda adı geöen kişileri ve olayları doğrudan, aöık bir şekilde söylemeyip, olaylara ve kişilere tevriye ve muammâ yoluyla işaret ettiğini kaydetmiştir. (Osmanlı Müellifleri, 1333: 75)

şefik Mehmed Efendi'nin, şefik-nâme¹, şefik-nâme Muvazzıhı ve Emsâl-i Arab u Acem² olmak üzere üç müstakil eseri vardır. Ayrıca bir mecmû'ada kaside ve gazelleri tespit edilmiştir.³

şefik-nâme

1. Muhtevâsı

Tezkirelerde ve biyografik kaynaklarda özellikle belirtildiği üzere şefik Mehmed'in en önemli eseri **şefik-nâme** veya diğer adıyla **Edirne Vak'anâmesi**'dir. **Edirne Vak'a**'sının meydana geldiği 27 Temmuz 1703 tarihinde **II. Mustafa**, padişah ve **Amca-zâde Hüseyin**, sadrâzam idi. II. Mustafa vaktinin çoğunu Edirne'de geöirip devletin siyâsî ve iktisâdî işleri ile ilgilenmezken Amca-zâde Hüseyin, devletin kalkınması ve ilerlemesi için ciddi çaba sarfetmekteydi. II. Mustafa, hocası **Feyzullah Efendi**'yi, şeyhülislâm yaptı. II. Mustafa'nın çok itibar ve hürmet etmesinden dolayı, Feyzullah Efendi devletin her işine müdahale ediyordu. Sadrâzam da onun padişah üzerindeki etkisini bildiği için durumu idare etmeye çalışıyor, sesini çıkarmıyordu. Feyzullah Efendi, padişah üzerindeki tesirini kullanarak yüksek makamlara oğullarını ve akrabalarını getiriyor ve bütün atama ve azillere müdahale ediyordu. Ne var ki başta Amca-zâde ve diğer devlet erkânı ona hiçbir şey yapamıyordu. Hatta kendisine diş bileyen Amca-zâde bile bir hadiseden sonra şeyhülislâmın yardımına muhtaç kalmış ve bu yüzden şeyhülislâmın tahakkümü ona da tesir etmişti. Bu durumdan ve bir akrabasının padişah tarafından idam edilmesinden ötürü akıbetinden endişelenen Amca-zâde yanıkara hastalığına tutuldu ve kısa süre sonra vefat etti.

Amca-zâde'nin vefatından sonra meydan tamamen Feyzullah Efendi'ye kaldı ve sadârete **Daltaban Mustafa Paşa**'yı getirdi. Ancak **Râmî Mehmed Efendi**, sadrâzamanın idarede tek olma gayreti içinde olduğuna dâir bir söylenti çıkardı, bundan evhamlanan Feyzullah Efendi ve Giray Han isyanın bastırılmasında sadrâzamanın geö hareket etmesinden dolayı öfkelenen II. Mustafa, Daltaban Mustafa Paşa'nın idamını istedi.

¹ Koçoğlu, Turgut (2004), şefik-nâme, şefik-nâme şerhi ve Edhem ü Hümâ Mecmû'ası (İnceleme-Tenkitletli Metin-Sözlük), (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan: Prof. Dr. Atabey Kılıç)

² DİA (2009), “şefik Mehmed Efendi”, TDVİA, TDV Yayınları İstanbul, C. 38, s. 415-417.

³ Selçuk, Bahir; Akgül, Mesut (2015), “şefik Mehmed'in Gazelleri”, *International Journal of Language Academy*, Volume 3/2. Summer, s. 1-13.; Selçuk, Bahir; Akgül, Mesut (2015), “şefik Mehmed'in Kasîdeleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *Fırat University Journal of Social Science*, C. 25, S. 2, s. 27-58.

Râmî Mehmed Efendi'nin hîlesiyle katledilen Daltaban Mustafa Paşa'nın yerine sadârete Râmî Mehmed Efendi getirildi. Padişah, sadâret mührünü Râmî Mehmed'e teslim ederken ona, hükümet işlerinde Feyzullah Efendi'nin reyinden dışarı hareket etmemesi ve Feyzullah Efendi'nin emirlerini dikkate alması gerektiğini tavsiye etti. Râmî Paşa, Daltaban Mustafa Paşa'nın durumuna dışmemek için temkinli hareket etmeye karar vermişti. Bu temkinin yanı sıra Râmî Paşa Feyzullah Efendi'nin tahakkümüne ve nüfûzuna bir son verme planlarını tasarlamaktan da geri kalmıyordu. Zira Feyzullah Efendi ve akrabalarının, Râmî Paşa için "O, bizim çırağımızdır." şeklinde, Râmî Paşa'nın şeref ve haysiyetine halel verecek ifadeleri kullanması, onu iyice çileden çıkarıyordu. Zaten Feyzullah Efendi ve Padişah Edirne'de iken İstanbul'da bulunan bazı devlet erkânı ve ulemâ sınıfı arasında Feyzullah Efendi'nin aleyhinde sözler söylenir olmuş, onun bütün menfi hareketleri artık açıkça tenkit edilmeye başlanmıştı. Bu durumu öğrenen Feyzullah Efendi de bunlara mâni olmak için kendisi Edirne'de olduğu hâlde, İstanbul kaymakamı *Çelebi Yusuf Paşa*'yı azledip yerine damadı *Köprülü Mehmed Paşa*'yı tayin ettirmişti.

Râmî Paşa'nın, Feyzullah Efendi aleyhinde fırsat kolladığı sıralarda Gürcistan hadisesi sebebiyle 200 kadar **cebeci** neferin Gürcistan'a gönderilmesi istenmişti (Temmuz 1703); ancak bu cebeciler cebecibaşı ile gelip kethüdâlarına, birikmiş olan maaşlarını alamadıklarını, ne zamandan beri ulûfe yüzü göremediklerini, padişah da Edirne'de olduğundan hâllerini kimsenin dinlemediğini, maaşlarını da almadan Gürcistan'a gitmeyeceklerini söylediler. Maaşlarının bir kısmı verildi ise de önce cephanelikte toplanıp gülbânk çekerek maaşlarının tamamını istediler. Sonra kışlarından çıkıp At Meydanı'nda, Fazlı Paşa Sarayı önünde toplandılar. Haberi alan Edirne, bu durumdan cebeci başını sorumlu tutup yerine **Boşnak Sarı İbrahim Paşa**'yı tayin etti. Ancak bu tayin hiçbir sorunu çözmedi. Aksine herkesin beklediği fırsat, cebecilerin bu küçük başkaldırmalarıyla doğmuş oldu.

Feyzullah Efendi'nin tahakkümünü kırmak isteyen Râmî Paşa, bu küçük ayaklanmadan istifade etmek istedi ve yeni cebecibaşı Sarı İbrahim ile anlaşarak ayaklanmayı tertip etmeye başladı. Cebeciler, isyanda **yeniceşileri** de yanlarına çekmeyi başardı. Ağakapısı'ndaki tutukluları da yanlarına alarak İstanbul kadısı ve sekbanbaşını hapsedtiler. Bunun üzerine kendilerine katılan medrese sofuları ve başka yeniceşileri de yanına alan âsiler, sekbanbaşı Hâşim-zâde Murtaz'dan bayrağı çıkarıp isyana dâhil olmalarını istediler. Bunu reddeden Murtaz'ı, Çalık Ahmed Ağa'nın kışkırtmasıyla öldüren âsiler, **Çalık Ahmed Ağa**'yı sekbanbaşı yaptılar. Murtaz'ın akıbetine uğramak istemeyen İstanbul kadısı, ulemâ sınıfını yanına alarak isyana dâhil oldu. Durumun bu raddeye geldiğini öğrenen, saraydaki devlet erkânı isyanı bastıramayacaklarını düşünerek dağıldılar.

İsyanın 4. günü cumaya denk gelmişti ve âsiler, âdil padişahın olmadığı bir yerde Cuma farz değildir diyerek Cuma namazını yasakladılar. Saraya girerek devlet kontrolünü eline alan âsilerin başına, Feyzullah Efendi'nin haksızlığına

maruz kalan **Karakař Mustafa** isimli bir tımarlı geçti. Padiřah ve Feyzullah Efendi'nin Edirne'de olduğu bu süreçte âsiler, Çalık Ahmed'i yeniçeri ağası; Kavanoz Ahmed Pařa'yı sadrâzam; önce Paşmakçı-zâde, sonra da İmam Efendi'yi řeyhüliślâm yaptılar.

Tayîn ve azillerden sonra idareyi iyice ele alan âsiler, padişaha bir arıza göndererek, Feyzullah Efendi ve nakîbüleşrâf olan oğlu Fethullah Efendi'nin İstanbul'a gönderilmesini, sonra kendilerinin de gelmesini, aksi takdirde büyük bir orduyla Edirne'ye yürüyeceklerini bildirdiler.

Bunun üzerine iyice telaşlanan Edirne, olayın maaş kaynaklı olmadığını, Feyzullah Efendi ve ailesinden kaynaklandığını anlayıp, onların Karadeniz yoluyla memleketleri Erzuruma gitmelerine karar verdi.

İstekleri kabul olmayan âsiler, II. Mustafa'yı da tahttan indirmeyi düşünerek büyük bir ordu ile Edirne'ye hareket ettiler ve Davudpaşa sahrasına yerleştiler. Bunun üzerine Rumeli ve Anadolu'daki birlikler Edirne'ye çağrıldı, fakat âsilerin engelleri sebebiyle sadece Rumeli'deki bazı birlikler, Edirne'de II. Mustafa'nın yanında yer alabildi ve başlarına da Râmî Mehmed Paşa geçirildi.

Yeniçeri, bostancı, cebeci, garipler, sipahi, sâdât, ulemâ ve bir kısım esnâfdan oluşan 30 bin kişilik âsî gürühunun üzerine, Râmî Mehmed Paşa, **Yörük Hasan Paşa** komutasında 8 bin kişilik Edirne ordusunu gönderdi; ancak bir şey yapamayacağını anlayan Yörük Hasan Paşa, biraz daha asker istediye de, âsiler karşısına çıkabilecek yeterli sayıya ulaşamadı. Bu sırada âsiler, Çorlu'da ilk defa Cuma namazı kılıp şehzâde Ahmed adına hutbe okuttular.

21 Ağustos 1703'te Babaeski'de karşı karşıya gelen iki ordu, kan dökülmeden bu için bitmesi için görüştüler ve Edirne ordusu da İstanbul ordusuna iltihak etti.

İki ordu 22 Ağustos 1703'te Edirne'ye geldi, Râmî Mehmed Paşa ve devlet erkâmı başları derdine düşüp kaçtılar. II. Mustafa ise otağı ile İstanbul'a getirildi. Ancak bu hâle ve tâc u tahtının gitmesine dayanamayan II. Mustafa 29 Ocak 1704'te vefât etti.

II. Mustafa tarafından isyan sırasında azl edilerek memleketine gitmesi istenilen Feyzullah Efendi'nin, Varna'da yolu kesilmek istendi. Bunun üzerine Râmî Mehmed Pařa'dan yardım isteyen Feyzullah Efendi ve ailesi, yine onun hilesiyle Edirne'ye getirtilerek isyancı başları Karakař Mustafa ve Durican Ali'ye teslim edildi. Bu iki şahıs, Feyzullah Efendi ve oğullarına akıl almaz işkenceler yaptılar. Âsilerin tayin ettiği řeyhüliślâm İmâm Efendi, padişah III. Ahmed'den Feyzullah Efendi'nin cezalandırılması için izin aldı. Cezalandırmak için İstanbul'dan gelenler arasındaki sâdâttan birkaç kiři, Feyzullah Efendi'nin başındaki seyyidliği temsil eden yeşil sarığı aldılar. Sonra yarı çıplak vaziyette bir hammal beygirine bindirilerek Bitpazarı'na getirilen Feyzullah Efendi, burada işkence edilip baři kesilerek katledildi. Kesilen baři bir mızrağa takılarak Edirne sokaklarında gezdirildi. Gövdesi ise zorla getirtilen bir gurup Hıristiyan keşişi

tarafından bir ata bağlattırıldı ve birkaç saat yollarda gezdirilip parçalandı. Akabinde gövdesi ve başı Tunca nehrine atıldı. Sonra cesedi kendisini sevenler tarafından nehirden çıkarılıp Sitti Sultan Camisi civarındaki Abdülkerim Mektebi avlusuna defnedildi. Oğullarından sadece Fethullah Efendi katledildi. Diğer oğullarının yaşamasına müsaade edildi.⁴

Kısa bir giriş ve 9 makâleden oluşan şefik-nâme'nin muhtevâsı yukarıda anahatlarıyla aktardığımız 1703 Edirne Vak'ası'dır. Her makâlede bu hadisenin bir bölümü, bir merhalesi bütün olaylar ve şahıslarıyla anlatılır; ancak müellif, klâsik tarih kitapları gibi olay ve kişileri açık bir şekilde belirtmez. Bu durumda şefik-nâmenin dil ve üslûbuna bakmak lâzım gelir.

2. Dil ve Üslûbu

şefik-nâme'de san'atkârâne bir üslûp kullanıldığı, Arapça ve Farsça kelimelerin çoğunlukta olduğu, Türkçe kelimelerin nadiren kullanıldığı, bunların da genellikle *etmek*, *olmak*, *kılmak*, *eylemek* gibi yardımcı fiillerden oluştuğu dikkat çekmektedir. Bu fiilerin hâricinde az olmakla beraber, başka Türkçe kelimeler de kullanılmıştır. şefik-nâme'deki Arapça ve Farsça çoğu kelimenin anlamı ancak özel sözlüklerde bulanabilecek mahiyettedir. Hatta eserin bazı nüshalarının derkenarlarında büyük oranda bu kelimelerin anlamlarını açıklayan ibareler bulunmaktadır.

“Mařla‘u’l-envârından bâriķa-fürüz-ı tevcih ü te’vil olarak şureyyâ-mişâl müctemi‘ü’ş-semi leme‘ân iden şerâre-yi eřrâ giribân-ı mükellel-zih-i şarkdan dâmen-i la‘lîn-tırâz-ı ğarba varınca belki saşı-ı basış-i ğabrâdan sařf-ı muhiş-i ğadrâya irince fetile-yi esbâb-ı niźâm-ı kâ’inâti nîrân-ı teşettüt ile mişbâhu’l-mişbâh fürüzân idüp řakķ-ı ‘ařâ-yı muvaşhidin bir ğadde bâliğ oldu ki řuřb-ı dâ’ire-yi devrân ğâh künküre-yi bâlâ-ğâne-yi hevâya ta‘lik-i seccâde-yi kerâmet idüp...” (şefik-nâme, 109, v.1b)

şefik-nâme'nin ilk varağından yapılan bu alıntıda yaklaşık 70 kelimedenden sadece 9'u Türkçedir. Bunların da çoğu yardımcı fiil görevindeki etmek ve olmak kelimeleridir. Ayrıca burada *şerâre-yi eşrâ* ve *řakķ-ı ‘aşâ-yı muvaşhidin* gibi ancak Meydânî'nin Mecma‘ü'l-Emsâl'inde bulunabilecek Arap atasözü ve deyimleri de yer almaktadır.

şefik-nâme'de iki, üç, dört, beş hatta altı kelimedenden oluşan Arapça-Farsça tamlamaların yanında az da olsa Türkçe isim ve sıfat tamlamaları da kullanılmıştır. Arapça ve Farsça terkiplerin kelime sayısına göre dağılımlında dengeli bir oran göze çarpmaktadır. Yani iki, üç ya da dört kelimedenden oluşan tamlamaların birbirine oranında ciddi fark yoktur. Eserde her ne kadar üç veya dört kelimedenden müteşekkil tamlamalar daha çok yer alsada iki kelimedenden oluşan tamlamaların

⁴ Edirne Vak'ası hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1995) Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, C.IV, s. 15-45.; Öztunç, Yılmaz (1994), Büyük Osmanlı Tarihi, Ötügen Neşriyat, İstanbul, C.IV, s. 433-443.

sayısı da diğerlerine yakındır. Çok fazla olmamakla beraber beş, altı kelimededen müteşekkil tamlamalar da kullanılmıştır.

“temimesi duhte-yi giribân-ı iştihâları olan ketâyib-i Ebrehe-rekâyib makâle-i güzeste de tayy-kerde-yi sâ‘î-kalem-i mekbûbu’s-sebîb olan vâdî-yi ğarîb ü nehc-i ‘acîb üzere zâmîle-bende ğurûc olup fenâ-yı ‘arînetü’l-hurrâbda vâkı‘ sâha-yı nazîfesi zıll-ı ma‘delet-i zıll-ı İllâhî ile mânend-i “Beledü’l-emîn” “Lâ-fesûka ve lâ-cidâle” rebî‘-i rahmet-i feyzânından secc-i mu‘sirât-ı emn ü emân ile ser-sebz ü reyyân bir merc-i sünbül-bîz-i behişti-erecede tesviye-yi haml-i tedbîr-i sakîmleriçün birkaç gün darb-ı ğayme-yi nüzûl birle siklet-baĝı-sîne-yi zemîn oldılar az zamânda fecc-i amîkdan şarîk u ğayr-ı sarîk gelüp ordu-yı tîre-rûylarında” (şefik-nâme, 109, v. 22b)

şefik-nâme’den yapılan yukarıdaki alıntı tamlamaların kelime sayısına göre incelendiğinde:

İki kelimededen oluşan 9 tamlama yer almaktadır, bunların da 2’si Türkçedir. **Üç kelimededen** oluşan 8, **dört kelimededen** oluşan 4, **beş kelimededen** müteşekkil 1 ve **altı kelimededen** oluşan yine 1 terkip bulunmaktadır.

şefik-nâme’de mutarraf –yani revî harfleri aynı, vezinleri farklı kelimelerin kullanıldığı- seci ve mütevâzî –yani hem revî hem de vezinleri aynı olan kelimelerin kullanıldığı- secilerin fazla olduğu dikkat çekmektedir.

“terânesiyle dem-sâz eyleyüp neşv ü nemâ-yı ‘inâyet-i Rabbânî birle ravza-yı ğuld-i berîn gibi ni‘am-ı firâvânî her-dem-i bahâr “Ükülühâ dâ‘imün” olan bostân-serâ-yı dârü’l-‘ıyş-ı cihân-bânî dâm-ı maĝrûste ile’l-inkırâzi’z-zamân fî-vikâyeti’ş-Şamedânî ki hemîşe dest-i zu‘afâya nisbet-i bāküre-yi eşcâr-ı merfû‘ası “Ķuřûfuhâ dâniyetün” ve nev-bâve-yi aĝřân-ı maĝbû‘ası “Lâ-merfû‘atün ve lâ-memnû‘atün” dür ezhâr u eşmârını dendân-ı ta‘arruz birle bir bir izâ‘ata mür-mişâl kemer-beste-yi ğurş u âz olup ğitdiler” (şefik-nâme, 109, v.23b)

Arapça-Farsça kelimelerin çok fazla kullanılması, üç ve dört kelimededen oluşan tamlamaların sıklıkla yer alması ve secideki tutumundan dolayı şefik-nâme’nin Türk nesrindeki yerini **san’atkârâne/münşiyâne/üslûb-ı âlî** olarak değerlendirebiliriz. Zaten şefik-nâme’den bahseden eserler, aşağıda -üslûp meselesini ele alırken bahsedileceği üzere- onun üslûbunun Veysi ve Nergisi tarzında olduğunu belirtirler:

şefik Mehmed Efendi, Edirne Vak’ası’nda yer alan ve isimlerini açıkça zikretmekten çekindiği kişileri ve olayları, kullandığı terkipli ve çoğunlukla Arapça ve Farsça kelime ve deyimlerden oluşan dilin, müphem ve muğlak üslûbunun ardında gizlemiştir. Aslında Edirne Vak’ası’nın ayrıntılarıyla ele alındığı bu eseri anlamak için *ayaklanmayla ilgili daha önceden bilgi sahibi olmak, Arap ve Fars mesellerini iyi bilmek ve muammâ çözme usûllerine vâkıf olmak* gerek. Bu

sebeplerdir ki Muhammed El-Hâc Muslî⁵ ve Mahmud Celâleddin Paşa tarafından şefik-nâme'ye iki farklı şerh yazılmıştır.

Müellif, ayaklanmayla alâkalı kişilerin isimlerini kesinlikle söylememiştir. Hatta olayların nasıl geliştiği bile bir tarih kitabı tarzında açıkça anlatılmamıştır. Sadece şiirler veya veciz ifadelerle, Arapça ve Farsça mesellerle kişilere ya da olaylara işaret ve îmada bulunulmuştur. Bu da hâliyle üslûbun kapalı ve muğlak olmasını gerektirmiştir.

Muhammed El-Hac Muslî, şefik-nâme şerhi isimli eserinde şefik Mehmed'in şefik-nâme'de kullandığı üslûp hakkında şunları söyler:

“Minvâl-i cidd ü hezl ü luğaz u ta'miye vü uğciyyede bir nev-zuhûr kumâş-ı vüşiyü'l-levn tarh u nesc itmekile... kâdiğ ü mâdiğ ü müsâmiđiñ izrâ vü iđrâ vü iğzâları nibâline nişâne olduğı risâle-yi muğtaşarası ki fi'l-hakîka Nihâlistân-ı Nergisî gibi gülşen-i belâğat-ı Veysi'de açılmış nercis bâğı degildür gül-i hod-rûy şağıdır ammâ yine fi'l-cümle dâmen-i kûhsâr-ı bedî' ü beyânda tâze-şüküfte olmuş bir şüküfe-yi rengîn olmağın yabana atılmaz zib-i řiře-yi çeřm-i im'ân kılinmağa şâyân bir lâle-yi müstecmi'u'l-elvândur.”(şefik-nâme, 109, v. 40b)

Kısaca ifade edecek olursak şefik Mehmed; *lugaz, muammâ, latife, bilmece* türünde yeni, renkli bir kumaş dokumuştur. Övenin, yerenin, hoş görenin çok övmesine ve çok yermesine bir örnek olan kısa risale (şefik-nâme) gerçekte Nergisî'nin Nihâlistân'ı ve Veysi'nin belâğati gibi bağda açılmış bir nergis değildir, bir yaban gülüdür. Ama yine de belâğat dağının eteğinde yeni açılmış bir çiçektir ki bir kenara atılamaz. şefik-nâme inceden inceye incelenmesi gereken ve bütün renkleri kendisinde toplayan bir lâledir.

Bursalı Mehmed Tâhir, şefik Mehmed'in dili ve üslûbu ile ilgili olarak şunları söyler:

“şefik-nâme ismiyle Nergisî tarzında ve belki daha muğlak yazdığı mağbû'elli beş şahîfelik târiğçesi meşhûrdur. İsmi ni şarâhaten zikr etmek istemediği eşhâş havfindan nâşi tevriye tarîkıyla zikr etmişdir ki bu sebeple şerhe ihtiyâc görülmüşdür.” (Osmanlı Müellifleri, 1333: 75) Mehmed Tâhir'e göre, şefik Mehmed'in üslûbu Nergisî'den daha muğlaktır. şefik Mehmed, isimlerini açıkça söylemekten korktuğu kişileri tevriye yoluyla zikretmiştir.

şefik-nâme'nin, özellikle Muhammed El-Hâc Muslî'nin belirttiği lüğaz, kapalı anlatım ve muammâ üslûbunu ve Bursalı Mehmed Tâhir'in söylediği tevriyeli anlatımını aşağıdaki örneklerde görebiliriz:

Bazı şefik-nâme nüshalarının derkenârlarında, eserde geçen birkaç ta'miye ve tevriyenin izahı vardır:

⁵ Bakmız: Koçoğlu, Turgut (2004), şefik-nâme, şefik-nâme şerhi ve Edhem ü Hü mâ Mecmû'ası (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan: Prof. Dr. Atabey Kılıç)

“*Mâ hıleti’r-râmî izâ eltekati’l-‘adâ*

Fe erâde en yermî fenka’a’l-vitr” (Şefik-nâme, 109, v. 28b)

(*Düşmanlarla karşılaştığı zaman, onlara ok atmak istediğinde yayı kopan birisinin hilesi nedir?*)

Yukarıdaki bu şiirde Edirne Vak’ası’nın meydana gelmesinde büyük rolü olan, fitne ve fesadın kaynağı Râmî Mehmed Paşa anlatılmaktadır. Beyitte geçen “râmî” kelimesi Râmî Mehmed Paşa’ya işaret etmektedir. Zaten beytin anlamına da baktığımız zaman adeta Râmî Paşa’nın sergüzeşti gözler önüne gelmektedir. Kendisi, sadârete geldiği zaman, düşmanı ile karşılaşmıştı ki o da padişah üzerinde büyük bir nüfûz ve iktidar sahibi olan Şeyhülislâm Feyzullah Efendi idi. Ancak padişah Râmî Paşa’nın okunu kırmıştı. Çünkü padişah, Râmî Paşa’ya kesinlikle Feyzullah Efendi’ye danışmadan bir iş yapmamasını ve ona boyun eğmesini tavsiye etmişti. Yay kırılan Râmî Paşa da hemen hileye yani fitne ve fesada yönelmiş, isyanın kıvılcımını körükleyen kişi olmuştu.

“*Nây u kudûm-ı turfe-nevâ dem-be-dem ma’reke-ârâlık terânesiyle...*” (Şefik-nâme, 109, v. 2a) cümlesi, Amca-zâde Hüseyin Paşa’nın vefatından sonra Feyzullah Efendi’nin isteğiyle sadarete geçen Daltaban Mustafa Paşa’ya işaret etmektedir.

“*Lâ-cerem izâlesiyle tevsî-i dehlîz-i maşşûre-yi âmâl kılınmak yanlarında vücûhıla rûbe-yi vücûbe irmişidi binâ-ber-in zarar-ı şer’iyyesini ref’ şüretinde kal’ u kam’ına fetvâ-dâde-yi ruhşat u cevâz olmalarıyla ol rûz-ı ciger-sûz-ı dehşet-endüzza ki nümüne-nümâ-yı Kerbelâ-yı pür-kürüb u belâ idi mümâşil-i künbed-i hadrâ-yı gerdün olan kubbe-yi ferkadân-fersâsını “âliyhâ sâfilehâ”⁶ itdiler lâkin ğulazâ-yı selîbü’l-hayâ-yı büğât bunuñıla iktifâ itmeyüp sâk-ı dî’âme-yi istiñâlesine dağı kullâb-ı istiñâl ile rabt-ı kemend-i hizlân ve bî’a-yı şakâvetde kendir-süzî-yi şenâ’at birle micmere-gerdân-ı müzâheretleri olan kâfir-ni’metân-ı şemmâş-tıynetân mu’âzadatıyla keşân keşân kûhu’l-berz meşâbesindeki esâs-ı gerdün-mesâsı “Kâ’an şafşafen”⁷ hâke yeksân itdiler”* (Şefik-nâme, 109, v. 28b)

Yukarıdaki paragrafta ise Feyzullah Efendi’nin katlinden bahsedilmektedir. Metinde geçen özellikle “*Kerbelâ-yı pür-kürüb u belâ*” ibaresi neseben seyyid olan Feyzullah Efendi’ye ve onun ne şiddet ve acı ile öldürüldüğüne işaret etmektedir.

“*Ke-Kudâri fi-Şemûdi*⁸ iki şahş-ı cârüd ki birinüñ zebân-zed-i yerâ’a-yı berâ’a oldığı vech üzere maţla’-ı dîvânçe-yi şakâvet-nişânı olan ebruvân-ı hicâ-‘unvânı sevâdü’l-vechü fi’d-dâreyn idüğine berâ’at-ı istiñâl digerinüñ lağab-ı mâ-bihî’l-iftihârı ‘uzmâ-yı millet-i Rûsdan bir menhûs-ı bergeşte-bahtuñ dîbâce-yi menşûr-ı iştiñârı olan nâm-ı bed-nâmına muţâbağat birle kâfir-i billâh olduğına dâl idi ‘Ramâhümâllâhü bi’n-niyti’⁹ bağı ü ‘udvân-ı fir’avnîlerine bürhân-ı bâhir olan

⁶ “Oranın altını üstüne getirdik”. Hûd, 82; Hicr, 74.

⁷ “Böylece yerlerini dümdüz, bomboş bırakacaktır.” Tâ-hâ, 106.

⁸ Semud kavmindeki Kudar gibi.

⁹ O ikisi ölererek Allah’a gitti.

tuğyân-ı Hâmânilerin kendü rây-ı kâsidlerince şer‘-i şerife ta‘bîk zu‘miyla niçe müftîye mesâ‘ili ta‘hrîf itdirdiklerinden” (şefik-nâme, 109, v. 29a)

Yukarıdaki paragrafta ise Karakaş-zâde Mustafa ve Durican Ali’den bahsedilmektedir ki bu şahışlar, Feyzullah Efendi ve büyük oğlu Fethullah’a idam edilmelerinden önce inanılmaz işkence yapmışlar ve sonra katletmişlerdir. Metinde geçen ve menfi sıfatlarla anlatılan “*iki şaşış-ı cârûd*” isyanın elebaşlarında Karakaş-zâde Mustafa ve Durican Ali’yi işaret etmektedir. Hatta metnin sonunda onların Feyzullah Efendi ve ailesine yaptıkları menfûr fiilleri, şeyhûlislâmdan fetvâ olarak şeriata uygun gibi gösterdikleri de anlatılmaktadır.

şefik-nâme’de, özellikle *Arapça ve Farsça deyimler ve atasözleri* sıklıkla kullanılarak olaylar tevriyeli ve kapalı bir şekilde anlatılmıştır:

“şüreyyâ-mişâl müctemi‘ü‘ř-şeml leme‘ân iden şerâre-yi üşrâ giribân-ı mükellel-zih-i řarđdan dâmen-i la‘lîn-ıtrâz-ı ğarba varınca belki saşı-ı basî‘-i ğabrâdan saķf-ı muĥî‘-i ğadrâya irince fetîle-yi esbâb-ı nizâm-ı kâ‘inâtı nîrân-ı teşettüt ile miřbâĥu‘l-miřbâĥ-ı fîrûzân idüp” (şefik-nâme, 109, v.1b)

Yukarıdaki metinde geçen *şerâre-yi üşrâ* ibaresi Arap dili ve kültüründe “*küçük bir kıvılcım*” (Koçoğlu, 2004: 133) anlamına gelir ve bu deyim’in temelinde, bir bal damlacığı yüzünden iki büyük Arap kabilesi arasında çıkan büyük bir savaşın anlatıldığı hikâye yer alır. şefik Mehmed, bu ibareyle Edirne Vak‘ası’nın ortaya çıkmasında, 200 kişilik bir cebeci gurubun, maaşlarının ödenmediği yönündeki şikâyetlerinin ilk kıvılcımı oluşturduğunu belirtmek istemiştir. Zaten bu metinde de küçük bir kıvılcımın bir müddet sonra cihanı saran bir ateş haline geldiği anlatılmaktadır. Bu da 200 cebecinin maaş isyanının, padişahı tahtından edecek koca bir olaya dönmesine işaret etmektedir.

“řaķķ-ı ‘aşâ-yı muvaĥĥidîn bir ğadde bâliĝ oldu ki ku‘tub-ı dâ‘ire-yi devrân ğâh künküre-yi bâlâ-ĥâne-yi hevâya ta‘lîk-i seccâde-yi kerâmet idüp” (şefik-nâme, 109, v. 1b)

Eserin giriş kısmından alınan bu metindeki “*řaķķ-ı ‘aşâ-yı muvaĥĥidîn*” Arapça bir deyim olup “*itaati terk edip, tefrikaya düşmek*” (Koçoğlu, 2004: 134) demektir. Metinde de zaten bu itaatsizliğin ne mertebeye çıktığından bahsedilmektedir.

Sonuç

Örnekler çoğaltılabilir; ancak bu birkaç misalden hareketle sonuç olarak diyebiliriz ki şefik-nâme tamamen muammâlar, lugazlar tevriyeler üzerine kurulmuş; Arapça ve Farsça kelimelerin ve deyimlerin çok fazla kullanıldığı bir dille yazılmış; secilerle ahengi yakalamış; san‘atkârâne/münşiyâne/üslûb-ı âlî olarak niteletebileceğimiz tarzda kaleme alınmış bir eserdir. Bununla birlikte şefik-nâme’nin üslûbunu biyografik kaynakların belirttiği üzere **Veysi ve Nergisi Üslûbu** şeklinde nitelemekte belirleyici ve açıklayıcı olacaktır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Türkçe kelimeler çoğunlukla fiil, yardımcı fiil ya da fiilimsi olarak karşımızı

çıkılmaktadır. Bunların haricinde kelimeler büyük oranda Arapça ve Farsçadır. Terkipler genellikle uzun olsa da cümleler oturaklı, sağlam ve akıcıdır.

Bu hâliyle şefik-nâme, Türk Edebiyatının **san'atkarâne/münşiyâne/üslûb-ı âlî nesir** ve **mensur muammâ** tarzı eserleri arasında yer almaktadır. Fakat ilim âlemince üzerinde dakik çalışmalar yapılmış bir eser değildir. Müellifi şefik Mehmed ise biyografik kaynaklarda, Türk Edebiyatı'nın nesir alanında Veysî ve Nergisî'ye yaklaşacak kadar başarılı kabul edilmiştir. şefik Mehmed edebiyatımızda muammâ, bilmece ve tevriyeli anlatıma yeni bir renk kazandırmış usta bir münşidir.

Kaynakça

Bursalı Mehmed Tâhir (2000), Osmanlı Müellifleri I-II-III, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

COŐKUN, Menderes (2004), “*Son Klâsik Dönem Nesir*”, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi V, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 552-590.

COŐKUN, Menderes (2006), “*Klâsil Türk Şiirinde Mürekkep İstiâre, Temsîli İstiâre ve Alegori*”, **Bilig**, Yaz/2006, S. 38, s. 51-70.

DİA (2009), “*şefik Mehmed Efendi*”, *TDVİA*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul,

GÖLPINARLI, Abdülbâki (1971), Mevlânâ Müzesi Yazmalar Katalogu C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,

KOÇOĞLU, Turgut (2004), şefik-nâme, şefik-nâme şerhi ve Edhem ü Hüma Mecmû'ası (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük), (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan: Prof. Dr. Atabey Kılıç)

KUNT, Metin, AKŐİN, Sina (1995), Türkiye Tarihi -3- Osmanlı Devleti 1600-1908, Cem Yayınevi, İstanbul.

Masraf-zâde şefik Mehmed, şefik-nâme, Süleymâniye Kütüphanesi Ali Nihad Tarlan Kitaplığı, no: 109.

ÖZTUNÇ, Yılmaz (1994), Büyük Osmanlı Tarihi, C. IV, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

OKUYUCU, Cihan-KÖKSAL, Fatih-KARTAL, Ahmet (2011), Klâsik Dönem Osmanlı Nesri, Kesit Yayınları, İstanbul.

Sâlim, *Tezkire-i Sâlim*, Raşid Efendi Kütüphanesi no: 979, vr. 141

SELÇUK, Bahir; AKGÜL, Mesut (2015), “*şefik Mehmed'in Gazelleri*”, *International Journal of Language Academy*, Volume 3/2, Summer, s. 1-13.

SELÇUK, Bahir; AKGÜL, Mesut (2015), “*şefik Mehmed'in Kasîdeleri*”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Fırat University Journal of Social Science, C. 25, S. 2, s. 27-58.

şeyhî Mehmed Efendi (1994), şakâyık-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri, (Haz. Abdulkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul.

UZUNÇARşILI, İsmail Hakkı (1995), Osmanlı Tarihi C.IV, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

YILDIZ, Ayşe (2002), Eski Türk Edebiyatında Seci, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan: Doç. Dr. Filiz KILIÇ)